

II. jegyzék.

8. melléklet.

Magyarország népességének fejlődése a török uralom megszűnte óta.

A török uralmat Magyarországon teljesen csak az 1718. évi passzareváci (passzarovici) béke szüntette meg, amely az addig még török uralom alatt volt Tisza-Maros-Duna szögletet is visszajuttatta a magyar király joghatósága alá. A több mint másfélszáz évig tartott török uralom alatt az ország népessége rendkívül megfogyatkozott; a nemzetet ugyanis nemcsak a törökkel folytatott, úgyszólván folytonos harcok gyengítették, de fogyasztotta a nemzet eszményeit megérteni nem tudó uralkodóházzal való megújuló küzdelme vallásszabadságáért és nemzeti létéért. Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy az 1720-ban adózási célokra elrendelt népösszeírás a mai Magyarország területén (Horvát-Szlavonországok nélkül) csupán két és félmillió embert (2,582.000) talált. Ez a rendkívül csekély népesség is nagyon különbözőképpen oszlott meg az ország egyes részei között. A Dunántúl és az Alföld, amely legtöbbet szenvedett a török uralom alatt, a mai fogalmak szerint úgyszólván néptelen volt, s a népesség nagyobb része a Felvidéken és Erdélyben lakott. Csak néhány példát említünk fel a népesség akkori megoszlásának megvilágítására. Fejér vármegyének Székesfehérvár várossal együtt 1720-ban mindössze 20.702 lakosa volt, Tolnának pedig csak 13.552. A mai nagy, népes Bács-Bodrog vármegyében a törvényhatósági jogú városokat is beszámítva, csupán 30.868 ember lakott, a mai Békés, Csanád és Csongrád vármegyék egész területén pedig csak 20.179. De még ezeknél a vármegyéknél is jobban ki volt pusztulva a népesség a Tisza-Maros-Duna szögén fekvő 3 vármegyében, amelyeknek akkori lakosságát a megmaradt falvak és házak száma alapján nem lehet többre becslni 30.000-nél (ma ez utóbbi területen több mint másfélmillió ember lakik). Ezzel szemben a Felvidéken, az akkori viszonyokhoz képest elég sűrű volt a népesség; így pl. Nyitrában 125.833 ember lakott, Hontban pedig 63.278, ami négyszögkilométerenkint 22,8, illetőleg 24,0 népsűrűségnek felel meg. E megyék népsűrűsége tehát 200 évvel ezelőtt nem sokkal volt kisebb, mint ma Besztercze-Naszóde (29,5), vagy Csík vármegyéé (23,8).

1720 után, amikor a török uralom végleg megszűnt s amikor a belső harcok is elültek, indul meg nagy mértékben az elpusztult területek újra való benépesítése. Megkezdődik részint hivatalos támogatással, részint a nép természetes ösztönének kifelésaképp a török elől a Felvidékre és Erdélybe szorult népesség leözönlése a Dunántúlra és az Alföldre. Emellett megindul a kormány részéről az a nagy-

szabású telepítő akció, amely a XVIII. század folyamán a telepek egész sorát hozta létre túlnyomóan az Alföld déli részein Bács-Bodrog vármegyében és az ú. n. temesi bánságban. A telepítést azonban akkor Bécsből intézték, kimondottan azzal a céllal, hogy a számbelileg megfogyatkozott magyarságot az idegen népek egész seregének betelepítésével még jobban meggyengítsék és kisebbségbe juttassák s így Magyarországot a dinasztianak jobban biztosíthassák. Minthogy legmegbízhatóbb elemnek a bécsi kormány a németeket tartotta, ezeknek számát igyekezett leginkább szaporítani, emellett azonban nagyban előmozdította a török nyomás elől felszoruló szerbeknek és horvátoknak letelepedését és ezeket mindenféle kedvezéssel igyekezett beédesgetni. A románok telepítését bár közvetlenül nem segítette elő, de nem is akadályozta. Tudvalevő, hogy a XVIII. század folyamán s még a XIX. század elején is az akkor még szintén török uralom alatt lévő Oláhországból és Moldvából a fanarióták elviselhetetlen zsarnoksága elől tömegesen vándorolt be a nép Erdélybe és onnan Magyarországra s ez magyarázza meg a románságnak ezidőben való szinte hihetetlen arányú megszorodását. A románság beözönlése olyan méreteket öltött, hogy a bécsi kormány II. József idejében már meggátolni igyekezett azt, amennyiben Temesvártól nyugatra nem engedte meg letelepedésüket, mert féltette az újonnan alapított német telepeket. A németeken kívül nyugatról franciákat, olaszokat, sőt kis számmal spanyolokat is telepítettek, többnyire németek közé, úgy hogy ezek rövid idő alatt felszívódtak a németiségbe és ma már nyomuk sincs. A XVIII. században települtek be a délvidéki katolikus bolgárok is, előbb az akkor (1737-ig) osztrák kormányzás alatt levő Kis-Oláhországba, majd mikor ez a terület újra török uralom alá jutott, a Temesközbe.

Az Alföld többi részeit, mint már említettük, a felsőbb vidékekre felszorult magyarság kezdte újra benépesíteni, de nagy számmal jöttek le a felvidéki tótok és rutének is. Ekkor keletkeznek a dunántúli és alföldi tót nyelvszigetek, amelyeknek jórésze azonban teljesen magyar környezetbe jutván, az idők folyamán magyarrá vált. A rutének az Alföld északi-keleti részeire bocsátottak be rajokat (Szabolcs, Hajdu, Szatmár vármegyékbe), amelyek azonban legnagyobb részt szintén felszívódtak a magyarságba s manap már csak görög katolikus vallásuk jelzi egykori rutén voltukat. Adataink vannak arra is, hogy az így megritkult felvidéki szlávok sorait viszont Cseh-

országból, Morvaországból és Lengyelországból jövő bevándorlók pótolták, másképp meg sem lehetne érteni azt a jelenséget, hogy a tótság és a ruténség az Alföldre való nagymértékű levándorlás ellenére eredeti nyelvterületén is nagyon megszaporodott.

Magyarország területére eszerint a XVIII. század folyamán olyan bevándorlás folyt, akár manapság Amerikába. A bevándorlás méreteiről fogalmat adhat az, hogy Magyarország mai 1,900.000 főnyi német-ségéből kerekén 1,000.000-nak az ősei a XVIII. század óta vándoroltak be, sőt ha e számhoz a 200.000 főnyi német anyanyelvű zsidóságot is hozzá-számítjuk, az 1,200.000-re emelkedik; ennyi német polgárunk tehát még két századra sem tudja vissza-vezetni ittlakását (1720-ban csak 11.000 zsidó volt) s csupán 700.000 régebbi lakos. Fényes Elek szerint 1765—1787 közt csak a kamarai jószágokra 17.000 német családot telepítettek, ami körülbelül 85.000 léleknek felel meg e 22 év alatt. A románság nagy-arányú bevándorlását eléggé bizonyítja az, hogy Erdély román lakossága hiteles feljegyzések szerint 1700-ban 250.000 volt, 1794-ben pedig már 800.000 s emellett mint egykorú oklevelekből tudjuk, Erdély-ből a Királyhágóninzeni részekre folytonosan tartott a románok átözönlése, úgy hogy itt számuk még rohamosabban növekedett. Elég legyen erre vonat-kozólag csak azt az egy adatot felhozni, hogy a Tisza-Maros szögének (öt vármegye) lakossága 1720-ban csak 45.000 volt, 1787-ben pedig már 774.000 s e területen a relatív többség a románoké. Tömeges bevándorlás nélkül a népességnek ilyen szaporodása nem képzelhető. A szerbekről ismeretes, hogy már a XVII. század végén nagy tömegben kerestek menedéket Magyarországon (Csernovics pátriarka vezetése alatt 70—80.000 jött be) s a XVIII. században beözönlésük oly nagy, hogy Schwicker szerint ennek következtében Ó-Szerbiának majdnem egész területe néptelenné lett s csak később kapott albán lakosságot. Schwicker maga az akkor és később beköltözöttek számát 400.000-re becsüli, ezeknek jórésze azonban nem a tulajdonképeni Magyarországon, hanem a horvát-szlavonországi terü-leten telepedett le. Ugyancsak a XVIII. században költöztek be Boszniából és Hercegovinából a szabadkai,

bácskai és baranyai bunyevácok és sokácok, továbbá valamivel előbb a nyugati határon a németek és magyarok közé letelepedett horvátok, akiknek összes száma jelenleg körülbelül 150.000-re rúg, beköltö-zésükkor sem lehetett tehát teljesen jelentéktelen.

Arra nézve, hogy a tótok és rutének milyen tömegekben vándoroltak le ebben az időben az Alföldre, számszerű adataink nincsenek, a beván-dorlás nagy méreteit azonban sejtenünk lehet abból, hogy a Dunántúl, az alföldi megyékben és általában a tót nyelvterületen kívül manap 320.000 tót anya-nyelvű egyén él, akiknek elődei mind a XVIII. század óta hagyták ott eredeti letelepedési területüket. A bevándorlás még nagyobb lehetett, mint amennyit ez a szám sejtenünk enged, mert köztudomású, hogy az Alföldre levándorolt tótok jórésze magyar környe-zetbe szétszóródva beleolvadt a magyarság nagy tömegébe. Legyen elég csak Kiskőrös és Nyíregyháza példájára hivatkoznunk, a két legnagyobb meg-magyarosodott tót községre. A rutének levándorlásáról fogalmat adhat az, hogy az Alföld északkeleti szögle-tében 160—180.000 olyan görög katolikus magyar él, aki a görög katolikus vallású ruténekkal nincs közvetlen érintkezésben, de akiknek legnagyobb része minden kétséget kizárólag valamikor rutén volt. Ezek az északkeleti Felvidék hegyei közül az Alföldre lebocsátkozott rutének maradékai: Mint-hogy az Alföldre leköltözött tótok és rutének helyét a szomszédos országokból bevándorló szláv rokonaik betöltötték, kerekszámban legalább 300.000-re lehet becsülni azoknak a tótoknak és 150.000-re azoknak a ruténekeknek a számát, akiknek ősei már a XVIII. század óta költöztek be Magyarországra.

A többi apróbb nemzetiség közül teljesen új bevándorlók a délvidéki bolgárok, azután az ország minden részében található cseh-morvák; a lengyelek közül csak az Árva vármegyében lakók régebben települtek s a cigányoknak is minden valószínűség szerint nagyobb része csak az utolsó két évszázadban vándorolt be. Egyedül a vend nemzetiség az, amelynek túlnyomó nagy többsége már a török uralom ide-jében a mostani területén lakott.

Az elmondottak alapján a következő számszerű képet állíthatjuk össze Magyarország mai nemzetiségeiről:

Nemzetiség	Összes szám	a XVIII. század óta vándorolt be		régebbi lakos	
		szám szerint	%	szám szerint	%
Német	1,901.000	1,200.000	63·1	701.000	36·9
Tót	1,946.000	300.000	15·4	1,646.000	84·6
Román	2,948.000	1,500.000	50·9	1,448.000	49·1
Rutén	464.000	150.000	32·3	314.000	67·7
Horvát	182.000	80.000	44·0	102.000	56·0
Szerb	462.000	400.000	86·8	62.000	13·2
Bunyevác, sokác	88.000	88.000	100·0	—	—
Vend	75.000	3.000	4·0	72.000	96·0
Bolgár	23.000	23.000	100·0	—	—
Cseh-morva	31.000	31.000	100·0	—	—
Lengyel	38.000	20.000	52·6	18.000	47·0
Cigány	109.000	60.000	55·0	49.000	45·0
Egyéb	10.000	10.000	100·0	—	—
Összesen	8,277.000	3,865.000	46·7	4,412.000	53·3

Nem-magyar nemzetiségeinknek e szerint közel fele a török kiűzése után beköltözöttektől származik, s hogy a másik felének legnagyobb része sem régebbi lakos a magyarságnál, azt a török korszak alatti és előtti bevándorlások krónikája eléggé igazolja.

Az 1720-iki népösszeírás nem terjedt ki az összes, hanem csak az adózó népességre, s amellett nem is egyénekenként, hanem háztartásonként történt, úgy hogy az összeírásból a népesség számát csak a kihagyottak becslésszerű megállapításával és a háztartások számának egy bizonyos kulcs szerint való szorzata útján, tehát csak kombinatív úton lehet kihozni, II. József alatt azonban az 1785—1787. években a mai értelemben vett rendszeres népszámlálást tartottak, amelynek eredményei elkerülhetetlen kisebb tévedéseket és kihagyásokat nem tekintve, már teljesen hiteleseknek mondhatók.

Az 1787. évi népszámlálás Magyarországon már kerekén 8 millió lelket talált (8,003.000) 67 év alatt, tehát a népesség nem kevesebb, mint 5,400.000-rel, vagyis 210%-kal növekedett. Tudjuk, hogy normális körülmények között ilyen nagyarányú szaporodás alig képzelhető, mert a 67 éven át évenként átlag majdnem 2%-os népnövekvést tételez fel. Ilyen hosszú időszak alatt, amely még hozzá többszöri és hosszadalmas háborúk (török és osztrák örökösödési háború) korszaka volt, a természetes szaporodás nem lehetett végig ilyen következetesen nagyarányú. Ezt a nagy népnövekvést tehát csak az az óriási mértékű bevándorlás magyarázhatja meg, amelynek egyik korszakát, a rendszeres és tömeges állami telepítéseket éppen a népszámlálás éve, az 1787. év zárta le.

Legjobban természetesen azoknak a vármegyéknek népessége növekedett, amelyek leginkább ki voltak pusztulva és ahová a bevándorlás és a Felvidékről való leözönlés a legnagyobb mértékben folyt. Így pl. a Temesköz népessége e 67 év alatt 30.000-ről 565.000-re, Békés—Csanád—Csongrád vármegyéké 20.000-ről 167.000-re, Bács-Bodrog vármegyéé 31.000-ről 227.000-re szaporodott. Ellenben az ország nyugati és északnyugati részein fekvő vármegyék népessége meg sem kétszereződött, vagy legalább is az átlagosnál jóval kisebb szaporodást ért el. Erdély népességének szaporodása is csak 73% volt ez idő alatt.

1787-től 1850-ig ismét nem volt rendszeres népszámlálás Magyarországon. 1805-ben a nem-nemes népesség összeírását rendelték el s ezt az összeírást évenként meg kellett volna ismételni, a későbbi összeírások azonban nagyon rendszertelenül és többnyire hiányosan történtek, s maga az 1805. évi összeírás sem használható fel közvetlenül, mert nem foglalja magában az összes népességet, a nemesek számát csak becsléssel lehet az eredményekbe beállítani. Annyit mégis meg lehet állapítani ez összeírás alapján, hogy 1787 után Magyarország népessége már nem növekedett olyan nagy mértékben, mint azelőtt, mert a bevándorlás ezidőben már tetemesen csökkent.

A szabadságharc leverése után az osztrák kormány tartott népszámlálást Magyarországon 1850-ben, ennek

eredménye szerint az ország népessége 11,554.000-re rúgott, tehát az 1787. év óta újabb 63 év alatt, a szaporodás már csak 3,551.000-et, vagyis 44,4%-ot tett. E népnövekvés meglehetősen kevés, különösen a XVIII. század rendkívül nagy szaporodásához képest. Mint hogy népmozgalmi statisztikánk nincsen arról az időről, nem tudjuk megállapítani, hogy a kedvezőtlen népmozgalmi viszonyok okozták-e ezt a feltűnő változást vagy kivándorlás fogyasztotta meg a népességet. Tudjuk, hogy ebben az időszakban volt az utolsó török háború, majd a francia háború, legutoljára pedig a magyar szabadságharc, amely bizonyára szintén nagy emberáldozattal járt. A XVIII. század végén pestisjárvány, majd himlőjárvány pusztított, amelyről több számszerű adatot is találunk Schwartzner statisztikájában. Még nagyobb volt a kolera pusztítása a XIX. század harmincas éveiben. Mindezekon kívül nagyon valószínű, hogy a XIX. század elejétől kezdve a török uralom alatt már nemzeti életet élni kezdő s később egyenként felszabaduló Balkán-államokba lassanként visszavándorlás indul meg Magyarországon lakó fajrokonai részéről. Oláhországban 1820-ban szűnt meg a fanarióták uralma, ekkor a vándorlás folyamata is, amely addig onnan irányult Erdélybe és Magyarországra, egyszerre holtpontra jutott, s később az ottani viszonyok javulásával meg is fordult. Ugyanez a jelenség mutatkozik Szerbiával szemben is. Hogy a délvidéki szerbek és románok, akik majdnem mind görög keletiek, a mult század eleje óta alig szaporodtak, azt a vándorlás irányának ezzel a megfordulásával lehet megmagyarázni.

Ha az abszolút korszak alatt tartott másik népszámlálást, amely különben is elég közel esett az 1850. évihez (1857-ben tartották), figyelmen kívül hagyjuk, a következő népszámlálásokat már az alkotmányát visszanyert Magyarország kormánya hajtotta végre. Ezek szerint az ország polgári népessége (Fiume nélkül):

1869-ben	13,561.000
1880-ban	13,729.000
1890-ben	15,133.000
1900-ban	16,684.000
1910-ben	18,094.000

lélekre rúgott. Ezekben az időszakokban a népnövekedés már normális volt, kivéve az 1869—1880 közé eső időszakot, amikor a kolera pusztítása szorította le rendkívül alacsonyra a szaporodás számát.

Szükséges volt a népesség általános alakulását így nyomon követni, hogy megérthessük Magyarország népességének nemzetiségi megoszlását az egyes időszakokban. A népesség anyanyelvéről ugyan csak 1850 óta vannak népszámláláson alapuló adataink, de a régebbi népösszeírások és népszámlálások adataiból is meg lehet hozzávetőleg állapítani, — részint egykorú följegyzések, részint a felekezeti megoszlás és a vármegyék népességének száma alapján — az egyes nemzetiségek számát. Az 1720. évi összeírásból Acsády Ignác a felsorolt nevek alapján derítette ki az egyes nemzetiségek számát s szerinte ekkor így oszlott meg Magyarország népessége:

		%
magyar	1,160.000	44·9
német	338.000	13·1
tót-rutén	455.000	17·6
szerb-horvát ¹	124.000	4·8
román ¹	505.000	19·6
összesen	2,582.000	100·0

Minthogy abban az időben a név és nemzetiség sokkal jobban fedte egymást, mint jelenleg, a nemzetiségeknek a név alapján megállapított számát bizvást elfogadhatjuk, annál is inkább, mert a kimaradtak számát és a nem adózó népességet is egykorú, vagy közel egykorú följegyzések alapján a legnagyobb gondossággal állapították meg.

Ennyire juttatta tehát Magyarországot, amely Hunyadi Mátyás király korában legalább is 75—80%-ban magyar volt, a másfél száz éves török uralom. Az államot alapító magyarság még a szorosabb értelemben vett Magyarországon is (a három későbbi szlavon vármegyét sem számítva ide, amelyek azonban akkor még közvetlenül az anyaországhoz tartoztak), kisebbségbe jutott a nemzetiségekkel szemben, mert a török épen a legmagyarabb vidékeket pusztította el, a nemzetiségek pedig többnyire békésen szaporodhattak és folytonos bevándorlás útján is növekedtek. Tudjuk, hogy a török uralom utolsó éveire esik a rutének és a horvát-szerbek legnagyobb részének bevándorlása, s a románok beözönlése is a XVII. század végétől kezdve öltött nagyobb méreteket. Erdélyben, 1700-ban, maguk a román papok még csak 200—250.000-re becsülik a románok számát, 1730-ban pedig már 80.000 román jobbágy-családot találnak Erdélyben, ami 400.000 embernek felel meg.

Az 1787. évi népszámlálás egyáltalán nem kérdezte a nemzetiséget és az összeírtak nevei sem maradtak reánk. Hozzávetőleg meg lehet azonban állapítani a magyarság számát oly módon, hogy a Fényes Elek által az 1830-as években az egyházi szkematizmusok alapján vármegyénként kiderített arányszámokat némi korrekcióval alkalmazzuk az 1787-i vármegyei lélekszámokra. E számítás alapján a magyarság számát 1787-ben 3,122.000-ban állapíthatjuk meg; ez az akkori összes népesség (8,003.000) 39%-ának felel meg. Hogy ez a szám nem állhat messze a valóságtól, bizonyítja az, hogy maga Schwartzner is 1805-ben csak 3 millióra merte becsülni a magyarság számát, Bisinger pedig (Generalstatistik) ugyanabban az időben 3,340.000-re tette.

¹ *Acsády* a Temesköz 30.000 főnyi népességét nem számítja be a lélekszámba; azt hisszük, nem járunk messze a valóságtól, ha ennek a számnak felét vesszük szerbnek, felét romának, s ennyivel szaporítjuk a szerbek és románok *Acsády* által kimutatott számát.

Habár, amint látjuk, a magyarság rendkívül nagy fejlődést mutat e 67 év alatt, az idegenajkúak óriási mértékű beözönlése folytán arányszáma 44·9%-ról 39%-ra esett vissza. A magyarságnak a török uralom alatt meggyöngyült aránya tehát a török kiűzése utáni első időszakban még jobban visszafejlődött. Ez adja magyarázatát az elnemzetietlenedés ama számos jelenségének, amellyel ebben a korszakban találkozunk.

II. József császár németesítő rendeletei azonban a félig már elalélt nemzetet felrázták lethargiájából és erős ellenállásra bírták. Innen kezdődik a magyarság küzdelme nyelvért, amelyet eddig a holt latin nyelv nyomott el, ezentúl pedig a némettel akartak helyettesíteni. A küzdelemnek az lett az eredménye, hogy a magyar nyelv fokozatosan túlsúlyra jutott először az országgyűlésen és a hivatalos életben s lassanként a társadalmi érintkezésben is. Akkor a nem-magyar nemzetiségek ez ellen nem emeltek óvást, csupán a horvátországi követek ragaszkodtak a latin nyelvhez. De történeti tény viszont, hogy a zágrábi egyházmegyében néhány évig magyarul vezették az anyakönyveket, másrészt pedig a magyar nyelv még az erdélyi román egyházi életben is otthonos volt.

A magyar nyelv ebben az időben nemcsak a felsőbb körökben és a műveltebb rétegekben hódított, hanem számtalan példánk van arra, hogy az Alföldön a nem-magyarnyelvű parasztság is erősen magyarosodott. Schwartzner, Fényes, Czoernig és Ficker (ez utóbbi kettő osztrák) statisztikai munkái sok helyen említik a magyarosodás folyamatát.

Ez a folyamat idézte elő, hogy az 1850. évi népszámlálás, amely pedig igyekezett a magyarság számát leszorítani (pl. a zsidók legnagyobb részét külön nemzetiségnek vette), a 11,554.000 főnyi lakoságból 4,812.000 magyart talált, vagyis a népesség 41·6%-át. A magyarság aránya tehát 1787 óta több mint 2·6%-kal javult, noha az idegenek betelepülése még ebben a korszakban is tartott és közvetlenül a népszámlálás előtt zajlott le a magyar szabadságharc, amely túlnyomóan a magyarság soraiból ritkította meg.

Sem az 1857., sem az 1869. évi népszámlálás nem kutatta a nemzetiséget, az utóbbi népszámlálás alapján azonban Keleti Károly a tanköteles gyermekek anyanyelvi megoszlásának figyelembevételével kiszámította a nemzetiségek számát, amelynek eredménye szerint az 1869. évi 13,561.000 főnyi népességből 6,170.000, vagyis 45·5% lett volna magyar. 1880 óta népszámlálásaink rendszeresen kérdezik az anyanyelvet s az eredmény az, hogy a magyarság aránya fokozatosan emelkedik s az utolsó 1910. évi népszámlálás szerint már 54·5%-ot ért el az ország népességében. Összefoglalva az elmondottakat, 1720-tól napjainkig a következő képet kapjuk a magyarság és a nem-magyar anyanyelvűek számának fejlődéséről:

Év	Polgári népesség	magyar		nem-magyar	
		szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban
1720	2,582.000	1,160.000	44·9	1,422.000	55·1
1787	8,003.000	3,122.000	39·0	4,881.000	61·0
1850	11,554.000	4,812.000	41·6	6,742.000	58·4

Év	Polgári népesség	E b b ő l			
		magyar szám szerint	%-ban	nem-magyar szám szerint	%-ban
1869	13,561.000	6,170.000	45·5	7,391.000	54·5
1880	13,729.000	6,404.000	46·6	7,325.000	53·4
1890	15,133.000	7,357.000	48·6	7,776.000	51·4
1900	16,684.000	8,586.000	51·5	8,098.000	48·5
1910	18,094.000	9,869.000	54·5	8,225.000	45·5

Fentebb már részletesen megokoltuk, hogy az első időszakban a magyarság miért vesztett oly nagy tért, ámbár maga a magyarság is igen erőteljesen megnövekedett. A rendkívül nagyarányú bevándorlással a magyarság fejlődése nem tudott lépést tartani, habár valószínű, hogy az a természetes beolvadó folyamat, amely később az arányszámok alakulásában is mutatkozik, már ebben az időszakban is éreztette befolyását. Az alábbiakból éppen az fog kitűnni, hogy a magyarság arányának az a következetes növekvése, amely 1787 óta mutatkozik, nem mesterkélte, erőszakos magyarosításnak az eredménye,

hanem természetes, magától értetődő folyamat, amely a magyarságnak nagyobb természetes szaporodásából, az ország földrajzi és gazdasági egységéből, a magyarság koncentrikus elhelyezkedéséből, a belső vándorlások irányából, és végül a kivándorlások alakulásából önként következik.

Hogy a magyarság természetes szaporodása abszolút számban és aránylag is nagyobb, mint a nem-magyarajkúaké együttvéve, azt, amióta népmozgalmi adataink nemzetiségenkint megvannak, évről-évre megállapíthatjuk. Az állami anyakönyvek életbeléptetése óta így alakult a helyzet:

Év	Természetes szaporodás	E b b ő l			
		a magyarokra szám szerint	jutott %-	nem-magyarokra szám szerint	%-
1896	192.008	103.812	54·1	88.196	45·9
1897	197.952	115.057	58·1	82.895	41·9
1898	157.519	99.595	63·2	57.924	36·8
1899	195.821	104.447	53·3	91.374	46·7
1900	205.932	114.368	55·5	91.564	44·5
átl. 1896—1900 .	189.846	107.461	56·6	82.385	43·4
1901	211.418	119.503	56·5	91.915	43·5
1902	197.649	111.336	56·3	86.313	43·7
1903	178.965	101.679	56·8	77.286	43·2
1904	210.747	114.574	54·4	96.173	45·6
1905	134.552	71.570	53·2	62.982	46·8
átl. 1901—1905 .	186.666	103.733	55·6	82.933	44·4
1906	195.587	109.286	55·9	86.301	44·1
1907	187.081	107.784	57·6	79.297	42·4
1908	208.930	123.466	59·2	85.464	40·8
1909	210.688	119.622	56·8	91.066	43·2
1910	217.990	130.247	59·7	87.743	40·3
átl. 1906—1910 .	204.055	118.081	57·9	85.974	42·1
1911	183.076	111.046	60·6	72.030	39·4
1912	239.969	138.292	57·6	101.677	42·4
1913	207.638	123.447	59·4	84.191	40·6
1914	208.941	126.030	60·3	82.911	39·7
átl. 1911—1914 .	209.906	124.704	59·4	85.202	40·6

A természetes szaporodásból tehát minden évben több jutott a magyarságra, mint a magyarság népszámlálási aránya, amely 1900-ban 51·4%, 1910-ben 54·5% volt. Az ötéves átlagok körülbelül 4%-kal haladják meg a népszámlálási arányt, s míg a magyarság szaporodási száma abszolút is növekszik, a nem-magyaroké stagnál.

Régebbi adataink nincsenek a népmozgalomról nemzetiségenkint, de néhány évtizedre visszamenőleg igazolni lehetne a magyarság nagyobb szaporodó képességét a magyar többségű vármegyék és ország-

részek nagyobb növekvési arányaival. Nincs okunk kételkedni abban, hogy a magyarságnak ez a nagyobb természetes szaporodó képessége a még régebbi időkben is megvolt, annál is inkább, mert a magyar népnek azelőtt sokkal kisebb része lakott városokban, már pedig a városokba tödulás a propagatívus erőre nagyon apasztólag hat.

Magával a természetes szaporodással azonban még nem lehet megmagyarázni a magyarságnak a nemzetiségekkel szemben való nagy térfoglalását. Sokkal nagyobb része van ebben a belső vándorlá-

sok irányának. Már fentebb részletesen ismertettük, hogy a török kiűzése utáni időkben milyen nagy arányokban indult meg a Felvidékről és Erdélyből a Dunántúl és Alföld irányában a népesség átáramlása. Ezt az áramlást nemcsak az indította meg, hogy az Alföld és a Dunántúl néptelen volt, a hegyes vidékek pedig aránylag népesekek, hanem az, hogy a Dunántúl és az Alföld éghajlatánál, földjének termékenységénél fogva sokkal sűrűbb népesség eltartására alkalmas, mint a hegyes vidékek s így ez utóbbinak népfölöslege folyton szivárog a gazdaságilag kedvezőbb viszonyok közt lévő vidékek felé. Megvolt ez a délfelé való vándorlás kétségtelenül a török uralom előtt is s a török foglalás ezt az áramlást csak megakasztotta, de meg nem szüntette, úgy, hogy az folytatódott még akkor is, amikor a török által a Felvidékre felszorított népesség már újra visszafoglalta régi lakóhelyeit. Ez az áramlás még most is tart s még a legutolsó népszámlálás adataival is igen szépen lehet igazolni ennek napjainkban is tartó érvényesülését. A népszámlálás ugyanis a népességet születés-helye szerint is kimutatja s ha az egyes vármegyéknek egymással való népeseréjét a születés-helyre vonatkozó adatok alapján vizsgáljuk, konstatálhatjuk, hogy majdnem minden vármegye több lakost kap északi szomszédjától, mint amennyit ő ad északi szomszédjának, a legtöbb vármegyének népeseréje tehát észak felé passzív, dél felé pedig aktív. A sok példából csak egyet ragadunk ki ennek a folyamatnak szemléltetésére (a vármegyék az északdéli irányban való fekvés sorrendjében vannak felsorolva, a közéjük írt szám jelzi, hogy a délebbre fekvő vármegye hány lakossal többet kapott északi szomszédjától, mint megfordítva).

Árva	Esztergom
1.174	98
Liptó	Fejér
155	537
Zólyom	Tolna
1.178	3.155
Hont	Baranya
686	

Mint hogy a Dunántúl és az Alföld lakossága túlnyomóan magyar, az inkább nemzetiségek által lakott hegyes vidékekről pedig a vándorlás nem nagy tömegekben és egy-egy helyre összpontosítva, hanem egyenként vagy családonként és a községek ezreire szétszóródva történik, természetes, hogy a

magyar többségbe az így szórványosan, de folytonosan érkező nem-magyar elemek rövid idő alatt beolvadnak. Ez tehát természetes folyamat, amelyhez nem kell semmiféle mesterkedés vagy erőszakos magyarisítás, ezt tulajdonképpen még megakadályozni sem lehet. Ugyanaz a folyamat ez, aminek külföldön is számos példáját láthatjuk, leginkább Észak-Amerikában, ahol a bevándorló idegen elemek mindenütt angol többségbe kerülnek és a második nemzedékben már angolokká válnak.

Hozzájárul ehhez, hogy ebben a délfelé való áramlásban maga a magyarság is résztvesz és tekintélyes rajokat bocsát az Alföld déli vidékeire, amelyek a török uralom előtt majdnem kizárólag magyar lakosságúak voltak. Minthogy ezeknek a vidékeknek a népessége a XVIII. század telepítései folytán rendkívül tarka, mert itt egy nemzetiség sem lakik nagyobb területen kizárólagosan, hanem úgyiszlóván községenként más és más a nemzetiség,¹ sőt a nemzetiségek a legtöbb községben vegyesen laknak, a leszivárgó magyarság megtartja nyelvét, s emellett részint nagyobb szaporaságánál, részint pedig a folytonos odavándorlás segítségével erősen terjeszkedik is.

Hogy ezt a vándorlás-folyamatot, amely általánosságban a nemzetiségi vidékekről a magyar nyelvterületre irányul, még jobban szemléltessük, Ajtay József munkája (A magyarság fejlődése az utolsó kétszáz év alatt) után közöljük, hogy a népesség száma 1720 óta hogyan alakult az egyik és hogyan a másik nyelvterületen. Minthogy a magyar nyelvterületet nem lehet szorosan elhatárolni, részint, mert a nyelvhatárok egybefonódnak, részint, mert az adatok régebbi időkből csak vármegyénként vannak meg, csak teljes vármegyéket vehetünk számításba és magyar nyelvterületnek vesszük azokat a vármegyéket, amelyekben a magyarság jelenleg többségben van, továbbá azokat is, amelyekben a török uralom előtti századokban is kétségtelenül többségben volt. Nemzetiségi területnek tehát eszerint csak a következő vármegyéket számítjuk: Nyitra, Trencsén, Turóc, Árva, Liptó, Zólyom, Szepes, Sáros, azután Máramaros, Besztercze-Naszód, Szolnok-Doboka, végül Kis- és Nagy-Küküllő, Fogaras, Szeben, Alsó-Fehér, Hunyad és Krassó-Szörény. Ezt a 18 vármegyét állítjuk szembe a többi 45 vármegyével és összehasonlítjuk népesség, kivándorlás, gazdaság és termelés szempontjából, hogy a két terület közti nagy különbség nyilvánvaló legyen.

A népesség száma e két területen így alakult:

Év	Magyar nyelvterületen lakott		Nemzetiségi nyelvterületen lakott	
	szám szerint	%	szám szerint	%
1720 . . .	1,720.000	66·6	862.000	33·4
1787 . . .	5,822.000	72·8	2,181.000	27·2
1880 . . .	10,674.000	77·5	3,055.000	22·5
1900 ² . . .	13,255.000	78·9	3,545.000	21·1
1910 ² . . .	14,442.000	79·3	3,773.000	20·7

¹ Legjellemzőbb példa erre a következő: Pancsova várostól északra a vasútvonal mentén fekszik öt közel egyenlő nagyságú község s mindegyik más nemzetiségű, ú. m.: Ferenczhalom (3.838 lakosból 3.664 német), Cserépalja (4.949-ből 4.711 szerb), Torontál vásárhely (5.180-ből 4.848 magyar), Antalfalva (4.969-ből 4.417 tót),

Újözora (5.584-ből 5.296 román). Az egy községen belül való keveredésre pedig Temesbökény község, amelynek 1.071 lakosából 211 magyar, 126 német, 417 tót, 193 román, 80 szerb és 44 cseh anyanyelvűt talált a népszámlálás.

² Polgári és katonai népesség.

1720-ban a magyar nyelvterületen az ország népességének csak 66·6%-a lakott, 1910-ben már 79·3%-a s míg 1720-ban a magyar nyelvterület lakossága csak kétszer múlta felül a nemzetiségi nyelvterület lakosságát, 190 év múlva már majdnem négyszer annyi ember lakott a magyar nyelvterületen, mint a perifériákon. A magyar nyelvterület népessége 739%-kal növekedett 1720 óta, a nemzetiségi területé csak 338%-kal. A népszaporodásnak ez a rendkívül nagy különbözősége azzal magyarázható, hogy betelepülések főképp a magyar nyelvterületre irányultak s emellett a nemzetiségi területről a magyar nyelvterületre állandó átvándorlás folyik. A természetes szaporodás is nagyobb ugyan a magyar nyelvterületen; az 1900—10. évek között ugyanis a magyar nyelvterület népessége a születések többlete folytán 11·8%-kal szaporodott, a nemzetiségi nyelvterületé 10·9%-kal, a különbség tehát, amely valószínűleg a multban sem volt nagyobb, egymaga nem indokolja a tényleges népnövekvés nagy eltéréseit. Természetesen, ha a magyar nyelvterületet a vármegyei határok helyett a tényleges nyelvhatárokkal tudnók elhatárolni, a népnövekvés arányainak különbözősége még élesebben jutna kifejezésre. Legyen elég ennek igazolására csak néhány adatot felhoznunk, amelyek a nyelvhatárokon fekvő vármegyék magyar és nem-magyar többségű *járásainak* szaporodási arányszámait állítják egymással szembe: 1869-től 1910-ig Nyitra vármegye magyar járásainak népessége 36·2%-kal növekedett, a nem-magyar járásoké csak 22·8%-kal; Hont vármegyében a magyar járásoké 20·1, a nem-magyar járásoké 4·3%-kal, Zemplénben a magyar járásoké 25·6, a nem-magyar járásoké 5·5%-kal, Szatmárban a magyar járásoké 26·5, a nem-magyar járásoké 20·8%-kal, Aradban a magyar járásoké 31·5, a nem-magyar járásoké 14·1%-kal s végül, ha Pozsonytól Aradig a nyelvhatáron fekvő összes vármegyét összefoglaljuk, e vármegyék magyar járásainak népnövekvése 24·8%-ot tett 31 év alatt, a nem-magyar járásoké pedig csak 19·5%-ot.

Annak a magyarázatára, hogy miért folyik az átáramlás a nem-magyar nyelvterületekről a magyar nyelvterületre, a következő adatok szolgálnak: Az általános népsűrűség, vagyis az egy négyzetkilométerre jutó lélekszám a magyar nyelvterületen 70·4, a nem-magyar nyelvterületen ellenben csak 48·5, a népsűrűség tehát a magyar nyelvterületen első pillanatra jóval nagyobbnak látszik, mint a nemzetiségin. Ha azonban a népességet nem az összes területhez, hanem csak a mezőgazdaságilag művelt területhez (szántó föld, kert, szőlő) viszonyítjuk, kiderül, hogy a *művelt terület minden négyzetkilométerére a magyar nyelvterületen 132 ember jut, a nem-magyar nyelvterületen azonban 168*. Ez utóbbi terület tehát tulajdonképpen jóval sűrűbb népességű, mint a magyar nyelvterület, mert művelhető földje aránylag sokkal kevesebb. Emellett a művelhető terület nagy része részint kisebb termékenysége, részint kedvezőtlen éghajlata folytán kenyértermények termesztésére nem alkalmas, úgy hogy a *Magyarországon termelt búzának és rozsnak csak 1/10 részét termi a nemzetiségi nyelvterület*. 1910-ben ugyanis 59,479.000 métermázsa búza és rozs ter-

mett s ebből csak 5,983.000 métermázsa jutott a nem-magyar nyelvterületre. A népességhez viszonyítva a terméseredményt, azt találjuk, hogy *a magyar nyelvterület minden lakosára évenként 3·71 métermázsa búza és rozs jut, a nemzetiségi területen ellenben csak 1·56 métermázsa*. A nem-magyar nyelvterület tehát nem tudja, vagy csak mostohán tudja ellátni kenyérterménnyel lakosait, azért bocsátja emberfölöslegét a kenyérterményekben bővelkedő magyar nyelvterületre.

Még a tengeriből is, amely némely vidéken maga is közvetlenül népelelmezési cikk, másutt pedig mint állattelelem és hízlalószér közvetve szolgálja a népelelmezés érdekét, jóval többet termel aránylag a magyar nyelvterület. *A nemzetiségi nyelvterületeken ugyanis a népességre fejenként 1·87 métermázsa tengeri jut évenként, a magyar nyelvterületen ellenben 2·81*. Csupán a burgonya az, amelyből a nemzetiségi nyelvterület aránylag többet termel, mint a magyar; az előbbi területen ugyanis minden lakosra évenként 4·33 métermázsa termett burgonya jut, a magyar nyelvterületen pedig csak 2·21 métermázsa. Nem szabad azonban feledni, hogy a burgonya a kenyérterményeket teljesen nem pótolhatja.

Azon az állandó belső vándorlási irányon kívül, amely általában a hegyes vidékekről az Alföldre, vagyis a nemzetiségi vidékekről a magyar nyelvterületre tart, még egy jellegzetes vándorlási irány domborodik ki, ami azonban nem különleges magyar jelenség, hanem újabban a világ minden államában konstatalható, t. i. a *népességnek a városokba való tördulása*. Ez az irányzat is olyan, amely önkéntelenül és erőszakolás nélkül a magyárosodást, illetőleg a magyar elemnek térfoglalását mozdítja elő, minthogy városaink lakosságának túlnyomó többsége magyar anyanyelvű. Világszerte tapasztalt jelenség, hogy a városok, különösen a nagy népességű városok a beléjük kerülő idegen elemeket rövid idő alatt beolvasztják. Így olvasztja be Bécs a cseheket, Berlin a lengyeleket, Prága és Páris a németeket és egyéb idegen nemzetiségeket. Hogy Amerikában nincs nemzetiségi kérdés, az is elsősorban az ottani nagyvárosoknak tulajdonítható, amelyek a nyelvi szabadság ellenére már a második nemzedékben angollá gyűrjék a nagyszámú beköltözött s így az angol elem mindig többségben marad s győzelmesen birkózik meg a szétszóródó idegen kisebbségekkel. A nagyvárosokban még a kisebbségek kultúrintézményei sem képesek ezt a folyamatot feltartóztatni. Prágában pl. a németeknek az elemi iskolától az egyetemig mindenfajta iskoláik megvannak, színházuk és erős sajtójuk s mégis fokozatosan kevesbedik számuk és olvadnak be a cseh többségbe. 1880-ban még 162.323 lakos közül 32.657, vagyis 20·1% volt német, 1910-ben 221.171 osztrák honos lakos közül már csak 18.753, vagyis 8·5%. De ez csak a tulajdonképeni Prága, a külvárosokban, amelyeknek lakossága 300.000 körül jár, még jobban megfogyott a németiség.

Minthogy Magyarországon a városi népességnek igen erős többsége magyar, ez a folyamat természetesen a magyarságnak kedvez. 1910-ben összes törvényhatósági és rendezett tanácsú városainknak népes-

sége 3,676.855-öt tett s e számból 2,848.668, vagyis 77·5% volt magyar anyanyelvű és 3,270.218, vagyis 88·9% tudott magyarul beszélni. A városokban tehát a magyarság oly nagy többségben van s a magyar nyelv annyira általános el van terjedve, hogy a városokba gazdasági okokból tóduló idegennyelvűek igyekeznek elsajátítani a magyar nyelvet, mint a gazdasági élet és a társadalmi érintkezés közvetítő nyelvét. A magyar nyelv épen azért tudott Magyarországon mint közvetítő nyelv kifejlődni, mert 1. a magyarul beszélők mindig többségben voltak, 2. mert a belső vándorlások a nemzetiségi nyelvterületről a magyar nyelvterületre irányultak s 3. mert a magyarság nem *egy* másik, hanem *több* kisebb nemzetiséggel áll szemben, felmerült tehát a közvetítő nyelv szükségessége, amely a történelmi, földrajzi és gazdasági okok és körülmények, valamint a számbeli többség folytán nem lehet más, mint a magyar.

Nem szabad továbbá elfeledkezni még egy körülményről, amely a nem-magyar nyelvűek természetes beolvadását szintén elősegíti. A városi népesség főnt kimutatott számába csak a jogi értelemben vett városok, tehát a törvényhatósági jogú és a rendezett tanácsú városok vannak bevéve. Tudvalevő azonban, hogy községeink között is rendkívül nagy népességűek vannak és épen alföldi magyar községeink azok, amelyek kitűnnek lakosságuk nagy számával. Hogy csak néhány példát említsünk, Békéscsabának 42.599, Erzsébetfalvának 30.970, Kispestnek 30.212 lakosa van; (ez utóbbi kettő Budapest külvárosa) a 20.000-et meghaladja még Békés, Csongrád, Orosháza, Rákospalota, Szarvas és Törökszentmiklós lakossága. 10.000 lakoson felül összesen 62 községünk van és ezek közül 45 magyar többségű. Ezeknek a nagy népességű községeknek ugyanolyan hatásuk van a beléjük kerülő idegen népelemek beolvadására, mint a városoknak, s minthogy az Alföldön a nagy népességű községi típus a túlnyomó, természetes, hogy a beszivárgó nem-magyar elemek beolvadása sokkal gyorsabb, mint ha az Alföldön olyan apró községek lennének, mint a Felvidéken.

Ha az összes helységeket tekintet nélkül a városi vagy községi szervezetre, vizsgáljuk az egyes nemzetiségek tömörülési viszonyait, azt találjuk, hogy 5.000 léleknél több magyar lakik 266 községben vagy városban; a németek már csak 29 helységben vannak 5.000 lelken felül, a tótok csak 21, a románok csak 17 és a szerbek is csak 17 helységben. A magyarságnak tehát óriási előnye van ebben az elhelyezkedésében a többi nemzetiségek fölött, mert a *nagyobb tömegek természetes beolvadó ereje a magyarság javára sokkal inkább érvényesülhet, mint a nemzetiségek javára.*

Az is elősegíti a magyarság számának fejlődését, hogy a városi népesség sokkal jobban növekszik, mint a vidéki népesség. 1890-től 1910-ig a városi népesség 40·1%-kal szaporodott, a falusi népesség csak 15·4%-kal. Ha még ez utóbbiból kivesszük a 10.000 léleknél népesebb községeket, amelyek, mint láttuk, szintén túlnyomóan magyarok, ezek nép-növekvése 30·0% az utolsó 20 év alatt, a kisebb községeké pedig csak 14·2%. 1869-ben a városi népesség még csak 14·4%-át tette az ország lakos-

ságának, 1910-ben már 20·4%-át. Ha a városok lakossága közben nem magyarosodott volna, ami — ismételjük — természetes és nem mesterséges folyamat, a magyarság aránya akkor is növekedett volna a népességben.

Arra nézve, hogy a városokban a magyarosodás milyen mértékben haladt, felhozzuk azt az adatot, hogy 1880-ban a törvényhatósági jogú városok lakosságának csak 62·0%-a volt magyar, 1910-ben már 79·5%-a, a rendezett tanácsú városok népességében pedig ugyanezen idő alatt a magyarság aránya 65·7%-ról 74·7%-ra emelkedett. A törvényhatósági jogú városokban a magyarság nagy térfoglalását főképpen Budapest főváros nagy fejlődése és magyarosodása idézte elő. Budapesten magában a magyar anyanyelvűek arányszáma 56·8%-ról 85·9%-ra ugrott fel s a népesség 360.000-ről 880.000-re növekedett. Itt főképpen a német elem olvadt be, de nagy számmal vált magyarrá a felvidékről ide, mint az ország természetes központjába áramló tótság is. A születés-helyre vonatkozó adatokból meg lehet állapítani, hogy Budapest lakosságából a tót nyelvterületen született körülbelül 60.000 egyén s a népszámlálás mégis csak 20.359 tót anyanyelvűt talált.

Hogy a városok magyarsága és beolvadó hatása nem újabb keletű, mint sokan hiszik, igazolható Fényes Elek 1839-ből való statisztikai adataival, mert ő kimutatta, hogy Magyarország akkori 126 városának lakossága (nem számítva ide Erdélyt, de beszámítva Horvát-Szlavonországot és a katonai határőrvidéket) 1,122.404 lélekre rúgott s e városi lakosságból 527.776 (47·0%) volt magyar, 243.287 német (21·7%), 40.454 oláh (3·6%) és 310.887 szláv (27·7%). A magyarság tehát már akkor is erős relatív többségben volt a városi lakosságban, még Horvátország beszámításával is, anélkül pedig bizonyára meg volt az abszolút többsége.

1910-ben ugyanabban a 126 városban, amelyeket Fényes egyenkint felsorol, lakott 3,122.297 ember, közöttük volt 2,200.456 magyar (70·5%), 330.158 német (10·6%), 47.659 román (1·5%), végül 544.024 egyéb anyanyelvű, de majdnem kizárólag szláv (17·4%). Látnuk tehát, hogy a magyarság e 71 év alatt milyen óriási előhaladást tett a városi népességben. A többi nemzetiségek száma is növekedett, de hasonlíthatatlanul kisebb mértékben.

A természetes szaporodáson és a belső vándorlásoknak a magyarságra kedvező irányán kívül még egy körülmény van, amely szintén a magyarság arányának emelésére szolgál: a kivándorlás. A kivándorlás Magyarországból a múlt század 80-as éveiben indult meg nagyobb arányokban, bár szórványosan előbb is történtek kivándorlások a szomszéd országokba, különösen Romániába és Ausztriába. Tény az, hogy az amerikai kivándorlás először a felvidéki tótok részéről indult meg, különösen Sárosból s onnan terjedt nyugat és dél felé, majd a Dunántúlra; a 900-as évek elején azután hirtelen az Alföld déli részén és Erdélynek különösen szászoklakta vidékein ütötte föl fejét. Közben Erdélyből és a határos vármegyékből Románia felé is erősödött a kivándorlási mozgalom. A kivándorlás tehát a nemzetiségi perifériákon indult meg s nagyjából ott is folytatódott, tiszta magyar vidékeken

csak kisebb arányban terjedt el, így az Alföld északkeleti sarkában és a Kis-Alföld déli részein (Győr, Sopron, Veszprém, Vas vármegyék), végül Erdélyben a magyar Udvarhely vármegyében. Minthogy a kivándorlásnak elsősorban gazdasági okai vannak, csak természetes, hogy a nemzetiségi vidékekről, amelyeknek népessége a művelt földterülethez viszonyítva máris sűrűbb s emellett földje terméketlenebb, elejétől fogva nagyobb volt a kivándorlás, mint a magyar nyelvterületről. Ugyanaz az ok, ami a népességet a nemzetiségi nyelvterületről a magyar nyelvterületre űzi, működött az amerikai kivándorlásban is. Emellett nem szabad feledni, hogy nálunk az amerikai kivándorlás a tótságnál, annál a népelemnél ütötte fel először fejét, amely már előzőleg is ismert volt vándorhajlamairól, amely nemcsak az Alföldet, de a szomszédos országokat is rendszeresen bejárta mint vándoriparos (drótos, üveges) és vándorkereskedő (gyoles-, faárkereskedő).

Ha csak az utolsó évtized vándormozgalmát vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a magyar nyelvterületen, amelynek, mint láttuk, 14,442.000 lakosa van, a kivándorlás vesztesége, vagyis a természetes és tényleges szaporodás közti különbség 377.783 lélek, ami az 1900. évi népesség 2·8%-ának felel meg, a nemzetiségi nyelvterületen (3,773.000 lélek) azonban a kivándorlás többete 156.886 ember, vagyis 4·4%. Még szembe-tűnőbb a kivándorlás nagyobb volta a nemzetiségi nyelvterületen, ha a kivándorlási veszteséget a természetes szaporodáshoz viszonyítjuk. Így kiderül, hogy a magyar nyelvterületen a természetes szaporodásnak csak 24·1%-a veszt el a kivándorlás folytán, a nemzetiségi nyelvterületen ellenben 41·2%-a.

Kivándorlási statisztikánk is állandóan azt mutatja, hogy a kivándorlók közt a magyarság mindig kisebb aránnyal szerepel, mint a népességben. Az 1899—1913. évek folyamán kivándoroltak közül ugyanis csak 33·1% volt magyar anyanyelvű, holott a magyarság aránya a népesség közt az évtized átlagában 53%. Ez a körülmény maga is emeli a magyarság arányát a népességben, mert a kivándorlás a fentebb említett okokból a nem-magyar népességet jobban fogyaszta, mint a magyarságot.

A nemzetiségeknek, különösen a szerbeknek és a románoknak kisebb szaporodása s emellett nagyobb kivándorlása a múlt század folyamán különösen a déli vármegyékben változtatta meg nagyon az erőviszonyokat. A múlt század első negyedének végéről, 1825-ből pontos, községenként részletezett adataink vannak a lakosság számáról, felekezetek szerint. Az adatok Nagy Lajos latinnyelvű munkájában (Notitiae politico-geographico-statisticae incl. regni Hungariae) jelentek meg, aki azokat a nem-nemesek összeírása (ignobilium conscriptio) alapján állította össze. Minthogy a déli vármegyékben az összeírásból kimaradt nemesek száma a külön nemesi összeírások adatai szerint rendkívül csekély, a Nagy L. által közölt adatok a mai adatokkal nehézség nélkül összehasonlíthatók. Minthogy továbbá a szerbek és románok száma a délvidéken majdnem teljesen összeesik a görög keletiek számával, a görög keletiek számának változása a szerbek és románok szaporodási arányát is mutatja.

Ha összefoglaljuk a 4 déli vármegyét (Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó-Szörény) a bennük levő törvényhatósági jogú városokkal együtt, az adatok így alakulnak:

Év	Összes népesség	Gör. keleti absz. számban	%	Más vallású ¹ absz. számban	%
1825	1,467.475	875.677	59·7	591.798	40·3
1910	2,394.518	1,001.867	41·4	1,392.651	58·6
Szaporodás	927.043	126.190	14·4	800.853	135·3

¹ Túlnyomóan róm. kath.

Ezek az adatok világosan mutatják, hogy a múlt század folyamán mélyreható változások álltak be a délvidek népességének felekezeti és ezzel együtt nemzetiségi viszonyaiban is. A görög keleti felekezet hívei ugyanis az utolsó 85 év alatt csupán 14·4%-kal szaporodtak, míg a többi felekezetekhez tartozók (túlnyomóan róm. katolikusok és túlnyomóan magyarok és németek) 135·3%-kal, vagyis majdnem tízszer olyan nagy mértékben. Ennek következtében a népesség e két rétegének erőviszonyai kicserélődtek: 1825-ben még a görög keleti felekezet majdnem 60%-át tette a népességnek, az egyéb felekezetűek pedig csak 40%-át, 1910-ben pedig már épen fordítva áll a helyzet.

Ha pedig csupán a szerbek és magyarok számát vizsgáljuk ezen a területen, meg lehet állapítani a községenként meglévő adatokból, hogy 1825-ben e négy vármegye lakosságából körülbelül 370.000 volt a görög keleti szerb és 240.000 a magyar; ma a helyzet az, hogy ugyanazon a területen 429.392 a szerb, ellenben 605.670 a magyar anyanyelvű. *Mig tehát 85*

évvel ezelőtt a szerbek száma másfélszer volt több, mint a magyaroké, most a magyarság száma múltja felül másfélszer a szerbekét.

Történeti tény, hogy a szerbeket, mint a török uralom elől menekülteket fogadták be hazánkba és itt egészen 1790-ig, a görög keleti vallás egyenjogúsításáig, csak idegeneknek tekintették őket, s hogy a nekik adott királyi kiváltságlevelek több ízben hangsúlyozzák, hogy *hazájuknak a török uralomtól való felszabadulása esetén tartoznak visszaköltözni elhagyott hazájukba.* De nem tekintve a történeti tény, a mai állapot szerint sem jogosultak a magyar területre irányuló szerb aspirációk még a wilsoni elvek szerint sem, mert a déli négy vármegyének lakosságában csupán 17·9% a szerb (még ha Krassó-Szörényt kihagyjuk, akkor is csak 21·5%) s ezek is, mint láttuk, annyira össze vannak keveredve a többi lakossággal, hogy elhatárolásuk más népek sérelme nélkül teljesen lehetetlen.

Egyébként a szerb kérdést Magyarországon maga a

szerb nép oldja meg azzal, hogy régi hazájába tényleg fokozatosan visszavándorol. Másképp meg sem lehetne érteni azt a jelenséget, hogy a szerb nép nagy születési termékenysége dacára 85 év alatt csak 14·8%-os szaporodást ért el. A születési többlet legnagyobb részének ezen időszak folyamán kétségtelenül Szerbiába kellett elfolyjni; ezt az is bizonyítja, hogy Szerbia népessége (a balkáni háború előtti Szerbiáé) 1820-tól 1905-ig, tehát szintén 85 év alatt 1 millióról 2,675.000-re, vagyis 167·5%-kal növekedett (Sundberg svéd statisztikus adata). Teljesen lehetetlen, hogy ugyanaz a népfaj egymással szomszédos területen ilyen különböző szaporodást mutasson fel, ha csak azt az egyik területről a másikra való átvándorlás nem be-

folyásolja. A magyarországi szerbeknek a magyarságba való beolvadásáról sem lehet szó, mert hiszen a szerbket görög keleti nemzeti egyházuk megvédi a beolvadástól, tömeges áttérésekről pedig nem tudunk ebben az időben.

Még néhány szót kell szólnunk Erdély viszonyairól, amelyre a román aspirációk irányulnak. Fentebb már beigazoltuk, hogy Erdélyben a román elemet a két oláh vajdaságból különösen a XVIII. században történő folytonos beköltözések növelték meg. *Verancsics egykorú becslése szerint a XVI. században az oláhság csak negyedrészt tette Erdély lakosságának.*

A mai állapot az, hogy a 15 királyhágóntúli vármegyére 2,678.367 lakosából

	szám szerint	%-ban
magyar	918.217	34·3
német	234.085	8·7
román	1,472.021	55·0
egyéb nemzetiségű (túlnyomóan cigány)	54.044	2·0

A hivatalos statisztika adatait a román egyházak szkeematizmusai is megerősítik. Bizonyíték erre *Nicolae Mazere* jassyi tanár munkája: „Harta Etnografica a Transilvaniei, 1909”. E néprajzi térkép adatai csak 1½ százalékkal térnek el a hivatalos magyar statisztikától.

Fontos annak a megállapítása, hogy *amióta a román bevándorlás megszűnt, Erdélyben nem a román a fejlődőbb népelem.* Legyen elég ennek igazolására az osztrák kormány által 1850-ben végrehaj-

tott népszámlálás eredményeit bemutatni, összehasonlítva a legújabb adatokkal. Az összehasonlításkor a hunyadmegyei brádi és körösbányai járás adatait az 1910. évi számokból leütöttük, minthogy e terület 1850-ben az akkori Zaránd vármegyéhez volt számítva. Szilágy, Kolozs, Szatmár és Szolnok-Doboka vármegyék között is némileg másképp ment akkor a határ, mint most, de itt a különbségek egymást körülbelül kiegyenlítik. A két népszámlálás adatai így kiigazítva a következők:

	1850-ben		1910-ben		Szaporodás	
	szám szerint	%	szám szerint	%	szám szerint	%
Magyar	585.342	28·2	915.066	34·9	329.724	56·3
Német	219.374	10·6	233.443	8·9	14.069	6·4
Román	1,202.050	58·0	1,421.453	54·2	219.403	18·3
Egyéb	66.971	3·2	53.194	2·0	—13.777	—20·6
Összesen	2,073.737	100·0	2,623.156	100·0	549.419	26·5

1850-től 1910-ig tehát a magyarság száma 56·3%-kal szaporodott, a románságé pedig 18·3%-kal. 60 évvel ezelőtt Erdély lakosságának 28·2%-a volt magyar és 58·0%-a román, ma már 34·9%-a magyar anyanyelvű, a románság aránya pedig leszállt 54·2%-ra. Ez a folyamat éppen úgy, mint a Délvidéken említett folyamat, részint annak az eredménye, hogy a románok természetes szaporodása kisebb, mint a magyaroké, részint annak, hogy a románok, amióta Románia a török uralom alól felszabadult, nagy számmal vándoroltak vissza régebbi lakóhelyükre. A hivatalos román statisztika szerint Románia népessége 40 év alatt (1859—1899) több mint 300.000 lélekkel szaporodott bevándorlás útján. Beolvadásról nem lehet szó, ezt a felekezeti megoszlás adatai, amint azt fentebb már láttuk, világosan megegyezik. Tény azonban az, hogy az utolsó évtizedekben Erdélyben néhány telepítés történt, ezeknek a száma azonban oly csekély, hogy azok a magyarság számát alig befolyásolják. Mindössze a következő községekben történtek állami telepítések: Felsődetrehem, Marosludas, Nagy-

sármás, Vicze, Magyar-nemegye, Kolozskara, Fehéregyháza, Nagybarcsa, azonkívül Déva és Vajdahunyad városokba bukovinai csángótelepítés. Ezeknek a községeknek és a két város csángótelepének összes magyar lakossága 1910-ben 8.983 lélek; azonban a telepek legnagyobb része már meglévő magyarsághoz való hozzátelepítés volt és a telepések Nagysármás és a két város kivételével Erdély többi részeiből kerültek ki.

Sokkal nagyobb hatása van a magyarság számának növelése tekintetében a bányász- és iparosnépesség betelepülésének, amely azonban nem állami segítséggel történt, hanem szintén természetes folyamat és a magyarság birtokviszonyaiban leli magyarizációját. Tudvalevő ugyanis, hogy a bányászat és az ipar, különösen a gyáripar munkásait jórészt a mezőgazdasági népességből szerzi, a mezőgazdaság birtoktalan proletár rétegeiből. Minthogy pedig a helyzet az, hogy a magyar mezőgazdasági népesség birtokviszonyai a legrosszabbak, amennyiben a *magyar parasztság közt van aránylag a legkevésbé birtokos és a leg-*

több gazdasági cseléd és munkás, természetesen, hogy oda, ahol bányá- és nagyipari vállalatok keletkeznek, a közvetlen környéken kívül elsősorban a magyar

mezőgazdasági proletárelem húzódik, mint amelynek erre a célra a legnagyobb tartaléka van. Az alábbi összeállítás élenként szemlélteti ezt:

Anyanyelv	A mezőgazdasággal foglalkozó kereső férfinépeség összes száma	Ebből munkás és cseléd	%-ban
Magyar	1,790.114	841.189	47,0
Német	296.119	80.726	27,3
Tót	400.114	133.292	33,3
Román	851.632	266.220	31,3
Rutén	109.257	25.823	23,6
Horvát	42.724	9.629	22,5
Szerb	117.977	46.813	39,7
Egyéb	74.487	31.914	42,8
Összesen	3,682.424	1,435.606	39,0

A mezőgazdasággal foglalkozó magyar férfinépeségnek eszerint közel fele birtoktalan elem, ezzel szemben pl. a rutén és horvát parasztságnak még egynegyede sem tartozik a birtoktalanokhoz s a románoknak egyharmada sem. *Ez magyarázza tehát azt, hogy miért foglalt tért rohamosan a magyarság az újonnan keletkező és fejlődő bányá- és nagyipari vállalatokban s általában a városokban még a nem-magyar nyelvterületen is.*

Összefoglalva az elmondottakat, Magyarország népességének történeti fejlődéséből a következő tanulságokat vonhatjuk le:

1. Magyarország népessége a XVIII. század folyamán idegen betelepülések folytán rendkívüli módon megnövekedett. 2. A Magyarországon ma élő nem-magyar nemzetiségeknek közel fele származik a XVIII. század óta beköltözöttektől. 3. Ha ezek az idegen betelepülések, amelyeket a török uralom pusztítása idézett elő, nem történtek volna, ma Magyarország lakosságának legalább 75%-a lenne magyar anyanyelvű. 4. A magyarságot az idegen betelepülések özöne ellenére az mentette meg, hogy az Alföld és Dunántúl legnagyobb része a tömeges betelepülé-

sektől mentes maradt s a magyarságnak ez a nagy kohója a nemzetiségi perifériákról kisebb rajokban idehúzódozó nem-magyar népeket nagyobb tömege folytán fokozatosan beolvasztotta. 5. A magyarság későbbi térfoglalását is nagyobb természetes szaporodásán kívül az biztosította, hogy a nem-magyar nyelvterületekről a magyar nyelvterületekre folytonos átszivárgás folyik. 6. Az átszivárgás oka és magyarázata Magyarország területének teljes földrajzi és gazdasági egysége, amelynek folytán a gazdaságilag gyengébb és a termőterülethez viszonyítva sűrűbb népességű nem-magyar nyelvterületek népfölöslegüket folytonosan átadják a magyar nyelvterületnek. 7. A külföldi kivándorlás ugyanezen ok folytán nagyobb a nemzetiségi, mint a magyar nyelvterületről. 8. Az összes népfajok között a magyarság földbirtokviszonyai a legkedvezőtlenebbek abban a tekintetben, hogy a magyar parasztság között található a legtöbb proletárelem. Ez magyarázza jórészt a magyarság gyors térfoglalását a városokban és bányá- és nagyipari vállalatokban még nemzetiségi vidékeken is, minthogy az iparforgalom fejlődése elsősorban a mezőgazdasági proletáriátus nagy tömegéből merít.

Megjegyzés.

A II. jegyzék 9. szám alatt beadott térképet a XIV. és XV. század útvonalairól lásd a 3. kötetben a VIII. számú atlaszban.

A II. jegyzék 10. szám alatt beadott gazdasági grafikont lásd a 3. kötetben V. szám alatt.